

TURIZM SOHASIGA OID TERMINLARNING ITALYAN VA O'ZBEK TILLARIDA TARJIMA QILINISHI: QIYOSIY-LINGVISTIK TAHLIL

Azzamkulova Muxlisa Ikrom qizi

O'zbekiston Davlat jahon tillari universiteti

2-kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada turizm sohasiga oid terminlarning italyan va o'zbek tillarida ifodalanishi hamda tarjima qilinish xususiyatlari qiyosiy-lingvistik jihatdan tahlil qilinadi. Turizm terminologiyasining lingvistik xususiyatlari, terminlar o'rtasidagi semantik munosabatlar, tarjimada ekvivalentlikni ta'minlash, milliy-madaniy birliklarni izohlash va terminologik izchillikni saqlash masalalariga e'tibor qaratiladi. Italyan va o'zbek tillaridagi turistik terminlar misolida bevosita tarjima, izohli tarjima, kontekstual muqobillik va o'zlashgan terminlardan foydalanish usullari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari turistik matnlarni tarjima qilishda til me'yorlari, kontekst va madaniy xususiyatlarni hisobga olish muhimligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: turizm terminologiyasi, italyan tili, o'zbek tili, qiyosiy tilshunoslik, tarjimashunoslik, terminologik ekvivalentlik, lingvomadaniyat, turistik matn.

Kirish

Bugungi globalashuv sharoitida xalqaro turizm iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy aloqalarning muhim tarkibiy qismiga aylangan. Turli mamlakatlar o'rtasida sayohatlarning ko'payishi xorijiy tillarda turistik axborot almashish, xizmatlarni tavsiflash va madaniy merosni xalqaro auditoriyaga tanishtirish ehtiyojini kuchaytirmoqda. Shu sababli turizm sohasida qo'llanadigan terminlarni o'rganish va ularni boshqa tillarga to'g'ri tarjima qilish zamonaviy tarjimashunoslikning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston va Italiya boy tarixiy-madaniy merosga, rivojlangan sayyohlik salohiyatiga ega mamlakatlardir. O'zbekistonning Samarqand, Buxoro va Xiva kabi tarixiy shaharlari, shuningdek, Italiyaning Rim, Florensiya va Venetsiya singari madaniy markazlari xalqaro sayyohlar e'tiborini tortadi. Ushbu mamlakatlar o'rtasidagi turistik aloqalarni rivojlantirishda italyan va o'zbek tillaridagi turistik matnlarni sifatli tarjima qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Turizm terminlarini tarjima qilish oddiy so'z almashtirish jarayoni emas. Tarjimon terminning lug'aviy ma'nosi, sohada bajaradigan vazifasi, konteksti va

tegishli madaniyat bilan bog'liq xususiyatlarini hisobga olishi kerak. Ayrim terminlar ikki tilda bevosita muqobilga ega bo'lsa, boshqalari izohli tarjima yoki kontekstga moslashtirishni talab qiladi.

Maqolaning maqsadi italyan va o'zbek tillaridagi turizm terminlarini qiyosiy tahlil qilish, ularning tarjima usullarini aniqlash hamda tarjima jarayonida yuzaga keladigan lingvistik va lingvomadaniy muammolarni yoritishdan iborat. Tadqiqot obyekti sifatida italyan va o'zbek tillarida qo'llanadigan turizm terminlari, tadqiqot predmeti sifatida esa ularning semantik, strukturaviy va tarjimaviy xususiyatlari belgilandi. Maqolada tavsifiy, qiyosiy va kontekstual tahlil usullaridan foydalaniladi.

1. Turizm terminologiyasining lingvistik xususiyatlari

Terminologiya muayyan fan yoki faoliyat sohasiga tegishli tushunchalarni ifodalovchi til birliklari tizimidir. Turizm terminologiyasi sayohatni tashkil etish, turistlarni joylashtirish, transport xizmatlari, ekskursiyalar, ovqatlanish, dam olish va madaniy meros obyektlariga oid tushunchalarni qamrab oladi.

Italyan tilida turizmga oid keng qo'llanadigan terminlarga *turismo* (turizm), *itinerario turistico* (turistik marshrut), *guida turistica* (turistik gid), *prenotazione* (bron qilish), *struttura ricettiva* (joylashtirish muassasasi), *biglietto d'ingresso* (kirish chiptasi) va *visita guidata* (gid hamrohligidagi ekskursiya) kabi birliklarni kiritish mumkin.

O'zbek tilida mazkur tushunchalar "turizm", "turistik marshrut", "turistik gid", "bron qilish", "joylashtirish muassasasi", "kirish chiptasi" va "gid hamrohligidagi ekskursiya" shakllarida ifodalanadi. Misollar shuni ko'rsatadiki, ayrim terminlar o'zbek tilida qisqa muqobilga ega, boshqalari esa ma'noni to'liq ifodalash uchun birikma shaklida tarjima qilinadi.

Turizm terminologiyasining muhim xususiyatlaridan biri uning boshqa sohalar bilan uzviy bog'liqligidir. Turistik matnlarda geografiya, tarix, arxitektura, gastronomiya, transport va mehmonxona boshqaruviga oid terminlar ham uchraydi. Shu sababli tarjimon nafaqat umumiy til me'yorlarini, balki tegishli sohalarning terminologik xususiyatlarini ham bilishi lozim.

Bundan tashqari, turizm terminologiyasi zamonaviy texnologiyalar ta'sirida rivojlanib bormoqda. Onlayn bron qilish, elektron chiptalar, raqamli sayohat platformalari va ekologik turizm bilan bog'liq yangi tushunchalar terminologik tizimni boyitmoqda. Bu jarayon yangi terminlarning muqobillarini ishlab chiqish va mavjud tarjimalarni qayta ko'rib chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

2. Italyan va o'zbek tillaridagi turizm terminlarining qiyosiy tahlili

Italyan va o'zbek tillari kelib chiqishi va grammatik qurilishi jihatidan farqli til tizimlariga mansub. Italyan tili roman tillari guruhiga kirs, o'zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub. Ushbu farqlar sohaviy terminlarning tuzilishi va tarjimasida ham namoyon bo'ladi.

Masalan, italyan tilidagi *itinerario turistico* birikmasi o'zbek tilida "turistik marshrut" deb tarjima qilinadi. Har ikki birlik sayohat davomida tashrif buyuriladigan joylar va harakat yo'nalishini anglatadi. Biroq tarjimada so'zlarning grammatik tartibi o'zgaradi: italyan tilida aniqlovchi otning oldida yoki keyin kelishi mumkin, o'zbek tilida esa "turistik" aniqlovchisi "marshrut" so'zidan oldin joylashadi.

Yana bir misol — *guida turistica*. Mazkur termin kontekstga qarab "turistik gid" yoki "turistik yo'riqchi" deb tarjima qilinishi mumkin. Agar gap sayyohlarga tarixiy obidalar haqida ma'lumot beradigan mutaxassis haqida ketsa, "gid" so'zi tabiiy muqobil hisoblanadi. Agar *guida* so'zi qo'llanma yoki yo'riqnoma ma'nosida ishlatilsa, boshqa tarjima talab qilinishi mumkin. Demak, tarjima jarayonida so'zning o'zi bilan birga uning kontekstdagi vazifasi ham aniqlanishi kerak.

Quyidagi jadval italyan va o'zbek tillaridagi ayrim turizm terminlarini qiyoslash imkonini beradi.

Italyancha termin	O'zbekcha muqobil	Tarjima xususiyati
<i>Albergo</i>	Mehmonxona	Bevosita lug'aviy muqobil
<i>Aeroporto</i>	Aeroport	O'zlashgan xalqaro termin
<i>Biglietto d'ingresso</i>	Kirish chiptasi	Tarkibiy qismlarga mos tarjima
<i>Prenotazione alberghiera</i>	Mehmonxonani bron qilish	Birikma orqali tarjima
<i>Trasferimento aeroportuale</i>	Aeroport transferi	Sohaviy termin asosidagi tarjima
<i>Mezza pensione</i>	Yarim pansion	O'zlashgan termin
<i>Pensione completa</i>	To'liq pansion	O'zlashgan termin
<i>Visita guidata</i>	Gid hamrohligidagi ekskursiya	Kontekstual tarjima
<i>Tassa di soggiorno</i>	Turistik yashash solig'i	Kontekstga bog'liq tarjima
<i>Agriturismo</i>	Qishloq xo'jaligi bilan bog'liq turistik dam olish	Izohli tarjima

Jadvaldagi misollar turizm terminlarini tarjima qilishda yagona usuldan foydalanib bo'lmagligini ko'rsatadi. “Aeroporto” va “albergo” kabi terminlar oson tarjima qilinsa, “agriturismo” kabi madaniy va iqtisodiy faoliyat bilan bog'liq tushunchalar izohni talab qiladi.

Struttura ricettiva atamasi ham alohida e'tiborga loyiq. Ushbu termin turistlarni joylashtirish uchun xizmat qiladigan muassasalarni anglatadi. Uni barcha holatlarda “mehmonxona” deb tarjima qilish tushunchaning mazmunini toraytirishi mumkin, chunki u mehmonxonadan tashqari boshqa turdagi joylashtirish muassasalarini ham qamrab oladi. Shu sababli “joylashtirish muassasasi” yoki “turistlarni joylashtirish obyekti” kabi muqobillar kontekstga qarab qo'llanadi.

Turizm terminlarining tarjimasi maqsadli matn turiga ham bog'liq. Masalan, ilmiy maqolada “joylashtirish muassasasi” kabi aniqroq atamadan foydalanish mumkin. Turistik reklama matnida esa o'quvchi uchun tushunarliroq va tabiiyroq ifoda tanlanishi maqsadga muvofiq. Bu holat tarjimonning auditoriya va kommunikativ maqsadni hisobga olishi zarurligini ko'rsatadi.

3. Turizm terminlarini tarjima qilish usullari va muammolari

Italyan tilidan o'zbek tiliga turizm terminlarini tarjima qilishda bir nechta asosiy usuldan foydalaniladi.

Birinchi usul — **bevosita lug'aviy tarjima**. Bu usul ikki tilda mazmunan mos tushunchalar mavjud bo'lganda qo'llanadi. Masalan, *aeroporto* — “aeroport”, *museo* — “muzey”, *biglietto d'ingresso* — “kirish chiptasi”. Bunday tarjima axborotni aniq va ixcham yetkazish imkonini beradi.

Ikkinchi usul — **izohli tarjima**. Agar muayyan terminning o'zbek tilida to'liq muqobili bo'lmasa yoki uning mazmuni oddiy tarjima orqali to'liq ochilmasa, tushunchani izohlashga to'g'ri keladi. Masalan, *agriturismo* terminini “qishloq xo'jaligi faoliyati bilan bog'liq hududda tashkil etiladigan turistik dam olish shakli” deb izohlash mumkin. Bunday yondashuv o'quvchiga tushunchaning mohiyatini to'liqroq anglash imkonini beradi.

Uchinchi usul — **kontekstual tarjima**. Bunda terminning muqobili matndagi vazifasiga qarab belgilanadi. Masalan, *visita guidata* bir vaziyatda “gid bilan ekskursiya”, boshqa vaziyatda esa “gid hamrohligidagi tashrif” shaklida tarjima qilinishi mumkin. To'g'ri variant matnning mazmuni va uslubiga bog'liq.

To'rtinchi usul — **o'zlashgan terminlardan foydalanish**. Turizm sohasida “transfer”, “tur”, “marshrut”, “bron” kabi xalqaro yoki o'zlashgan birliklar keng qo'llanadi. Bunday terminlar matnni ixchamlashtirishi mumkin,

biroq ularning barcha auditoriyalar uchun tushunarli bo'lishi ham hisobga olinishi kerak. Zarur hollarda terminning mazmunini izohlash lozim.

Tarjima jarayonidagi asosiy muammolardan biri terminologik nomuvofiqlikdir. Agar bir termin matnning turli qismlarida turlicha tarjima qilinsa, mazmuniy chalkashlik yuzaga kelishi mumkin. Masalan, *transfer* bir joyda “transfer”, boshqa joyda “transport xizmati”, yana boshqa o'rinda “olib borish xizmati” deb tarjima qilinishi mumkin. Agar ushbu birliklar aynan bir xizmatni anglatssa, matn davomida yagona muqobildan foydalanish maqsadga muvofiq.

Yana bir muammo — so'zma-so'z tarjimaning har doim ham tabiiy chiqmasligidir. Italyan tilidagi grammatik tuzilmani o'zbek tiliga aynan ko'chirish natijasida sun'iy yoki tushunarsiz birikmalar hosil bo'lishi mumkin. Shu sababli tarjimon asl matn mazmunini saqlagan holda, o'zbek tilining grammatik va uslubiy me'yorlariga rioya qilishi zarur.

Terminlarni tarjima qilishda ekvivalentlik tushunchasi ham muhim ahamiyatga ega. Tarjimada ekvivalentlik faqat so'zlarning tashqi o'xshashligi bilan belgilanmaydi. Asosiy mezon — tarjima birligining asl matndagi tushuncha va kommunikativ vazifani qay darajada yetkazishidir. Shu nuqtayi nazardan, ayrim terminlar uchun qisqa lug'aviy muqobil, boshqalari uchun esa izohli yoki kontekstual tarjima eng maqbul yechim bo'lishi mumkin.

4. Turizm terminlarini tarjima qilishda lingvomadaniy yondashuv

Turizm terminologiyasi til va madaniyatning o'zaro aloqasini yaqqol namoyon etadi. Turistik matnlarda tarixiy obidalar, milliy taomlar, urf-odatlar va mahalliy turmush tarziga oid ko'plab tushunchalar uchraydi. Ularni tarjima qilishda faqat lug'aviy ma'noni emas, balki madaniy mazmunni ham yetkazish muhimdir.

Masalan, O'zbekiston turizmi haqida italyan tilida tayyorlangan matnlarda “mahalla”, “choyxona”, “sumalak” va “palov” kabi tushunchalar uchrashi mumkin. Ushbu birliklarning ayrimlari italyan tilida to'liq muqobilga ega emas. Shu sababli ularni asl nomi bilan saqlash va zarur hollarda qisqacha izohlash maqsadga muvofiq. Masalan, “choyxona” atamasini shunchaki “bar” deb tarjima qilish uning mahalliy ijtimoiy va madaniy vazifasini to'liq aks ettirmasligi mumkin.

Xuddi shuningdek, italyan turizmiga oid matnlarda *osteria*, *enoteca* va *agriturismo* kabi birliklar o'ziga xos madaniy mazmunga ega. Ularni umumiy “restoran”, “do'kon” yoki “mehmonxona” kabi so'zlar bilan almashtirish asl

tushunchaning ayrim xususiyatlarini yo'qotishi mumkin. Demak, tarjimon muayyan birlikning madaniy kontekstini ham hisobga olishi lozim.

Lingvomadaniy yondashuv tarjimondan nafaqat til bilimini, balki ikki xalqning tarixi, madaniyati va turmush tarzi haqida yetarli tasavvurga ega bo'lishni ham talab qiladi. Ayniqsa, gid matnlari, ekskursiya tavsiflari, turistik kataloglar va veb-saytlarni tarjima qilishda bunday bilimlar katta ahamiyatga ega.

Turizm terminlarini sifatli tarjima qilish uchun sohaviy lug'atlardan foydalanish, terminlarning real matnlardagi qo'llanishini tekshirish va bir xil tushuncha uchun izchil muqobil tanlash zarur. Bundan tashqari, tarjima matnini maqsadli auditoriya nuqtayi nazaridan qayta ko'rib chiqish uning tushunarligi va tabiiyligini oshiradi.

Xulosa

Italyan va o'zbek tillaridagi turizm terminlarini qiyosiy o'rganish ikki tilning leksik va semantik xususiyatlarini aniqlash hamda tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolarni tushunishga yordam beradi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, turizm terminlarining bir qismi bevosita lug'aviy muqobil orqali tarjima qilinsa, boshqa birliklar izohli yoki kontekstual tarjimani talab etadi.

Tarjima jarayonida terminning ma'nosi, qo'llanish sohasi, grammatik tuzilishi va milliy-madaniy xususiyatlarini hisobga olish muhimdir. Ayniqsa, muayyan xalq madaniyatiga xos tushunchalarni tarjima qilishda so'zma-so'z tarjima har doim ham yetarli bo'lmaydi. Bunday vaziyatlarda izohli tarjima yoki asl terminni saqlab, uning mazmunini tushuntirish samarali usul hisoblanadi.

Shuningdek, terminologik izchillik turistik matn sifatining muhim mezonlaridan biridir. Bir terminni matn davomida bir xil ma'noda va izchil qo'llash o'quvchiga axborotni to'g'ri anglash imkonini beradi. Tarjimonning sohaviy bilimlari, lingvistik kompetensiyasi va madaniyatlararo muloqot ko'nikmalari ham tarjima sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, turizm terminlarining italyan va o'zbek tillarida qiyosiy o'rganilishi tarjimashunoslik va qiyosiy tilshunoslik uchun nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlar turistik axborotning aniqligini oshirish, madaniy merosni xalqaro auditoriyaga to'g'ri yetkazish va O'zbekiston hamda Italiya o'rtasidagi turistik aloqalarni rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baker, M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. 2nd ed. London: Routledge, 2011.

2. Cabré, M. T. *Terminology: Theory, Methods and Applications*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1999.
3. Newmark, P. *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall, 1988.
4. Calvi, M. V. *Linguistica del turismo*. Milano: LED, 2000.
5. O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasining turizm sohasiga oid rasmiy axborot materiallari.